

Макарова М. В.,

Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Луганськ

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ ФЕМІННОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі творів Лесі Романчук)

У статті описано типи метафор, зацентовано увагу на когнітивній теорії метафори; визначено складники концептосфери КОХАННЯ, реалізованої за допомогою метафори в сучасному фемінному дискурсі на матеріалі творів Лесі Романчук; дібрано ілюстративний матеріал з прозових і поетичних творів письменниці та виявлено тематичні групи метафор із соматизмами. Змодельовано внутрішній світ людини за допомогою засобів метафоризації та визначено роль метафори у національно-культурному сприйнятті дійсності.

Ключові слова: концептосфера, концепт, метафора, концептуальна метафора.

В статье описаны типы метафор, акцентировано внимание на когнитивной теории метафоры, определены составляющие концептосферы ЛЮБОВЬ, реализованной с помощью метафоры в современном феминном дискурсе на материале произведений Лесии Романчук; подобран иллюстративный материал из прозы и поэзии писательницы и выявлены тематические группы метафор с соматизмами. Смоделирован внутренний мир человека с помощью средств метафоризации и определена роль метафоры в национально-культурном восприятии действительности.

Ключевые слова: концептосфера, концепт, метафора, концептуальная метафора.

The types of metaphors are described in the article, the attention is focused on the cognitive theory of metaphor, the components of concept sphere LOVE realized by means of a metaphor in modern femininity discourse on the material of Lesia Romanchuk; the illustrative material of the prose and poetry of the writer is selected and thematic groups of metaphors with somatism are identified in the article. The inner world of the person by means of metaphor and the role of metaphor in the national-cultural perception of reality is modeled.

Keywords: conceptual sphere, concept, metaphor, conceptual metaphor.

Індивідуальний стиль письменника яскраво виявляється в характерних ознаках: способі викладу матеріалу, неповторності його мови, своєрідних засобах образності. Одним з найпоширеніших тропів у творчості письменників є метафора, яка є основним способом пізнавально-мовленнєвої діяльності людини. Світоглядні позиції та життєвий досвід автора дозволяють, використовуючи цей троп, передати національну специфіку мовного бачення подій, явищ, почуттів тощо. Внутрішній світ людини моделюється за зразком зовнішнього, матеріального світу, тому і лексика, використовувана у метафоричних смислах, якнайкраще відображає психологічні особливості мовця.

Метафора перш за все є когнітивним феноменом, який впливає на мислення людини. Немає загальновизнаної моделі побудови метафоричних конструкцій, тому автори, спираючись на власний життєвий досвід, засобами метафоризації описують й абстрактні поняття. Концептуально-когнітивний підхід дослідження метафори, що підтверджує її статус як головного засобу нашої концептуальної системи, є актуальним в аспекті сучасних лінгвокультурних, лінгвокогнітивних пошуків [5; с. 9].

Вагомий внесок у вивчення метафори зробили Н. Арутюнова, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Т. Кіс, В. Петров, Г. Складарська, Р. Харчук та ін. Нерозв'язаною залишається проблема визначення статусу метафори: це мовне, дискурсивне чи концептуальне утворення? [6, с. 144]. Її розв'язання має сформувати наше уявлення про роль метафори у пізнанні людиною дійсності. Р. Харчук пов'язує когнітивну метафору з психологією перетворення інформації й зазначає, що "така метафора має чимало недовизначених абстрактних щілин" [12, с. 17].

Метою статті є виявити й описати метафори, що представляють концептосферу КОХАННЯ в сучасному фемінному дискурсі на матеріалі прозових і поетичних творів Лесі Романчук.

Традиційно виділяли два типи метафор – художню й мовну. Ш. Балі був першим, хто протиставив поетичній метафорі мовну. Але у зв'язку з розвитком нових напрямків у лінгвістиці й домінуванням антропоцентричної парадигми дедалі частіше описують і вивчають метафору концептуальну.

Метафора виконує у мові (окрім інших – номінативно-пізнавальної, експресивно-оцінної) і концептуальну функцію, яка може формувати, уточнювати, розширювати концепти, освоюючись на загальновідомих поняттях.

Н. Арутюнова виділяє такі види мовної метафори: *номінативну*, яка виникає в результаті заміни одного дескриптивного значення іншим і є джерелом омонімії; *образну*, що є результатом переходу дескриптивного значення в предикативне і служить розвитку синонімічних засобів мови; *когнітивну метафору*, що виникає у зв'язку з переносом значень і створює полісемію; *генералізуючу* – кінцевий результат когнітивної метафори, стимулює виникнення логічної полісемії [1, с. 340].

Предметом нашої уваги є метафора когнітивна, але оскільки когнітивна теорія метафори визначає об'єктом свого дослідження концептуальну метафору, можна говорити про тотожність понять "когнітивна метафора" і "концептуальна метафора".

З лінгвокогнітивного погляду метафора – це комплексний феномен, результат розумово-мовної діяльності людини, яка в процесі творення метафори спирається на культурний, історичний, пізнавальний досвід свого народу, збережений у мовній скарбниці [3]. Складна природа метафори як основної одиниці не лише мови, але й способу мислення спонукає вивчати її на різному мовному матеріалі.

Фундаментальні цінності певної культури часто представлені метафоричними структурами, тому в сучасному художньому дискурсі відтворено здобутки і попередніх поколінь, і уявлення про культурні концепти

сьогодення. Метафори фіксують особливості світогляду українців, відбиваючи мисленнєві закономірності у творчості сучасників.

Відмінність фемінного дискурсу від маскулінного спостерігаємо й на рівні тропіки, що розкриває багатство асоціативних відтінків, посилює та увиразнює емоційне й оцінне забарвлення. Домінантою жіночої літератури виступає увага до внутрішньої сутності людини. Відбиваючи емоційну сферу мовної особистості, авторки створюють умови виявлення широкого спектра різного роду відтінків, співзначень, трансформованих і переосмислених понять, ускладнених тими ж таки асоціаціями й оцінками [4, с. 15]. Від майстерності, мовної інтуїції, знання мовної системи письменниці, залежить своєрідність використаних нею метафор.

Твори тернопільської письменниці Лесі Романчук здобувають дедалі більше прихильників в Україні. Це зрозуміло, адже вони зачіпають таємні струни жіночої душі, до того ж написані гарною літературною мовою з колоритними елементами галицької говірки. Леся Романчук – яскрава, неординарна особистість, яка змогла поєднати працю локатора та творчу діяльність.

Вивчення індивідуального стилю Лесі Романчук дає змогу простежити стан і тенденції розвитку національної мови новітнього періоду, зробити узагальнені висновки про визначальні особливості фемінного дискурсу, адже ідіолект письменника фактично презентує модель тієї мови, носієм якої є автор.

На матеріалі творів Лесі Романчук опишемо метафори, у яких представлено концепт “кохання”.

Найбільш мінливими в людини є її психічні стани. Вона може бути в один і той самий день радісною і засмученою, втомленою і бадьорою, упевненою і тривожною. Серед таких станів людини найбільший діапазон образних засобів, зазначає Н. Артюнова, має концепт “кохання” [2, с. 320].

Чим сильніші емоційні переживання, тим активніше авторки використовують метафору у своїй творчості. Аналізуючи прозописьмо Лесі Романчук, відзначаємо, що в основу концептосфери КОХАННЯ покладено метафори часто із соматичним складником.

“Серце” – орган людини, за допомогою якого найчастіше представлена концептосфера КОХАННЯ: “Ще за добрих старих часів з Ігорем, коли дерева були великими, ціни – низькими, пляжі – заповнені людом, а **серця – коханням**” [9, с. 239]; “**Її серце повне іншим. Так повне, що в ньому немає місця іншому, навіть такому бездоганному лицареві, як Борис Аркадійович**” [9, с. 293]. “Він, Олександр Николук, відомий у місті **чередою гучних перемог над жіночими серцями**, здається, закохався. І цього разу по-справжньому. Не так, звичайно, як в юності, без дурного палахкотіння **серця і вух** у присутності прекрасної дами, таке безповоротно залишається на межі вісімнадцяти і двадцяти. І не вперше – подібне **почуття** вже двічі **провело по його серцю діамантовою гранню**, розтявши життя на “до” і “після”” [8, с. 91]. Серце як життєво-важливий орган завдяки індивідуально-авторській метафорі набуває широких концептуальних значень.

Соматизм “серце” тісно пов’язаний із абстрактним поняттям “душа”, яке Леся Романчук яскраво представляє у складних метафоричних контекстах, зокрема: “А тоді таке **полум’я горіло у душі**, що готова була на будь-що будь яку ціну могла заплатити, тільки б коханий був з нею” [9, с. 15], де інтенціональне поле з центром “полум’я” та корелюючим із ним дієсловом “горіти” в авторському ідіостилі представляє концептосферу КОХАННЯ. “Усе, що її тягне до нього – не більше як бажання бути коханою, готовність іти назустріч цьому почуттю, але **вогонь її душі – це тільки відблиск його полум’я, тільки тінь**” [9, с. 293] – для посилення емоційності таких контекстів авторка використовує складну індивідуально-авторську концептуальну метафору, складова частина якої загальнономовна генітивна метафора “вогонь душі” із присвійним займенником її.

Лексеми “вогонь” і “полум’я” – синоніми, а антонімами до них виступають поняття “вода” і “крига”, які у творах Лесі Романчук є складниками концептосфери КОХАННЯ. “Сьогоднішня, сива душею, хоч і золота косами жінка, січена шаблями зради, рубана мечами нелюбові, засипана снігами байдужості, **заморожена кригою непотрібності свого кохання**, стомлена чеканням, бачила у ньому тільки людину, що кохає її, по-справжньому, між життям і смертю, на грані вічності ...” [7, с. 3] – розгорнена авторська метафора обумовлена лексичним значенням слова “заморожувати” у значенні – “сильно охолоджувати”, загальновідоме словосполучення “почуття охололи”, тобто позбавлені минулої сили вони стають непотрібними.

“Душа і тіло” виступають синонімічними поняттями, що є частиною розгорненої концептуальної метафори: “Може, вона навіть любила його? Ні, **це почуття не можна, мабуть, назвати любов’ю у тому сенсі, як його розуміє більшість людей, – тяжіння душі і тіла**” [7, с. 314]. Другий її складник “тяжіння душі і тіла” – генітативна метафора, а перша – відображення процесу метафоричного переосмислення загальноновживаної лексики в жіночій мовній свідомості, що є суб’єктивним аспектом у творенні будь-якої метафори.

Соматизми “око”, “вухо” стійко асоційовані із зоровим або слуховим сприйняттям. Вони теж доволі часто представляють концептосферу КОХАННЯ. “Від Бориса в усі боки, а надто в бік Софії струменіло потужне випромінювання тепла і аж **на око помітне закохання**” [7, с. 138] – синестетична метафора із соматизмом “око” та рідковживаною лексемою “закохання”, що є синонімом до лексеми “кохання”. “Та він же, кажуть люди, **по вуха у тебе закоханий!**” [9, с. 59] – образна загальнономовна метафора, утворена на основі фразеологізму “закоханий по [самі] вуха”.

Фразеологізми покладені в основу метафори у денотативному чи конотативному значенні несуть у собі культурну інформацію, репрезентуючи серед інших і концептосферу КОХАННЯ. Такі фразеологічні одиниці як “кохати до смерті” або “кохати до гроба”, що мають меліоративне забарвлення, у складі стертої метафори набувають іронічного звучання у творах Лесі Романчук: “Я житиму собі з багатеньким Буратіно весело і щасливо, а ти **кохай мене до смерті й думати забудь про спокій, сімейний затишок, любовні пригоди вретити!**” [7, с. 184]; “– Ти любиш. А вона тебе? Мабуть. **Присягається в любові до гробу**” [9, с. 306].

Метафора, побудована на контамінації фразеологізмів “з їсти пуд солі” та “ложка дьогтю в бочці меду”, індивідуалізує авторський стиль і збагачує мовну картину світу “А народження власного сина, відповідаль-

ність, яку батьки свідомо переклали на плечі молодих, винайнявши для них квартиру, щоб самі спробували не лише меду, а й солі кохання, змінили Альбертика до невпізнання" [8, с. 114].

До яскравих прикладів індивідуально-авторських метафоричних утворень можна віднести й такі: "аксесури закоханості" [9, с. 260]; "крізь пальці дивляться на випадкові закохання" [7; с. 214]; "відчула себе дзвінкою кришталевою чарочкою, повною вином кохання" [8, с. 101].

Послідовно авторка представляє концептосферу КОХАННЯ і в поезії, використовуючи соматизм "серце" і пов'язане з ним поняття "душа": "Не закохуйся, серце моє, // Напівщиро себе вмовляю" [10, с. 25]; "Є лиш єдиний і непорушний – // Навпіл розділить серце і душу, // Крає надвоє руки і губи // Крик безнадії: любить – не любить!" [11, с. 43]; "Я трояндою вам упаду у гарячі долоні, // я наповню вам душу незвіданим досі вогнем, // я кохатиму вас, зігриватиму ваше безсоння, // я дарунок небес, тільки ви упізнайте мене!" [9, с. 169].

Отже, одним з найпоширеніших тропів художньої творчості є метафора. Концептуальна метафора – це спосіб мислення автора, що широко представлений у сучасному фемінному дискурсі. У своїй мовотворчості Леся Романчук трансформує усталені метафоричні побудови відповідно до нового контексту, до власних намірів і активно використовує ті, в основу яких покладено соматизми та фразеологізми, що представляють концептосферу КОХАННЯ. Подальші дослідження вбачаємо у вивченні концептуальної метафори в сучасному фемінному дискурсі на прикладі творів інших авторок.

Література:

1. Артюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры / Н. Д. Артюнова // Известия АН СССР. – Серия литературы и языка. – 1978. – Том 37. – №4. – С. 333-343.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Кіс Т. Є. Еволюція художньої метафори: лінгвокультурний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 "Українська мова" / Т. Є. Кіс. – К., 2001. – 19 с. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/3558.html>
4. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу. – К.-Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 247 с.
5. Лакофф Дж. Метафори, котрими ми живем / Лакофф Дж., Джонсон М. ; пер. с англ. / под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М. : ЛКИ, 2008. – 256 с.
6. Петров В. В. Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу / В. В. Петров // Вопросы языкознания. – 1990. – № 3. – С. 135-146.
7. Романчук Л. Не залишай мене, віро ... Кн. 6. / Леся Романчук. – Тернопіль : Джура, 2003. – 320 с.
8. Романчук Л. Не залишай мене, любове ... Кн. 7. / Леся Романчук. – Тернопіль : Джура, 2003. – 320 с.
9. Романчук Л. Не залишай мене, надіє ... Кн. 5. / Леся Романчук. – Тернопіль : Джура, 2003. – 312 с.
10. Романчук Л. Синьооке диво / Леся Романчук. – Тернопіль, 1995. – 64 с.
11. Романчук Л. На ноті ЛЮ / Леся Романчук. – Тернопіль. – Астон, 2010. – 152 с.
12. Харчук Р. Що таке метафора? / Роксана Харчук // Дивослово. – 2010. – № 4. – С. 16-17.